

ГОРАНСКИ ГОВОР*

Горански говор као етнокултурно обележје

У попису становништва из 1991. године више од половине становника Горе изјаснило се за Горане као чланове етничке групе, а у приближној сразмери (54, 8%) изјавили су да им је матерњи језик горански. Нешто мање од половине српски сматра матерњим језиком⁴⁴. Иако горански говор није био предвиђен у упитнику, овакав однос према локалном говору није неочекиван пошто је он за Горане симбол којим се разграничавају са суседним етничким – пре свега истоверним – групама, али и знак словенског (српског) порекла. Када се нађу у вишејезичној средини са доминантним негоранским језичким системом, Горани прихватају већински језик чувајући у исто време и горански говор који користе у међусобној комуникацији. Оног тренутка када прекину везу са горанским говором, они се и етнички асимилију.

Горански говор у односу на околне српске и македонске говоре

Горански говор – или, како га Горани називају *нашински/нашенски*, специфичан је словенски језички систем који указује на различите језичке слојеве и поуздано сведочи о правцима језичких кретања и утицаја не само у Гори и Шарпланинској области са српске и македонске стране него и на широј територији западномакедонских, шарпланинских, јужнометохијских и јужнокосовских говора. Природа дијалекатског закутка учинила је да горански говор сачува многе архаизме, да остане изван неких језичких иновација околних говора, али и да развије особине које су локалног карактера.

* Аутор: др Радивоје Младеновић, научни сарадник, Институт за српски језик САНУ

⁴⁴ Радовановић, Милован, *Антропогеографске и етнодемографске особености шарпланинских жупа Гора, Опоље и Средска*, у: *Шарпланинске жупе Гора, Опоље и Средска*, Географски институт „Јован Цвијић” САНУ, Посебна издања, књ. 40/II, Београд 1995, стр. 28, 47.

Рефлексација старих група *tj, *dj, *kt' у јужнословенским говорима јасно указује на границу српског и бугарског језика још пре VI в. н. е. Горански говор с африкатима ħ, ħ̣ (кућа, ноћ, мећа) јасно говори о генетској везаности овога говора за западно-јужно-словенско-српску струју. Присутност ħ, ħ̣ и у оближњим македонским говорима не оповргава ову чињеницу, напротив – сведочи о томе да је српски језик захватао и ареал говора јужније од Горе, говора који су – као и горански – били запљуснути македонизмима нетипичним за српски језик. Тако се и десило да је горански говор у најстаријем диференцијалном слоју српски говор, али да је у потоњем развоју био у интензивнијем контакту са македонским говорима.

У македонизме треба убројити антепенултимски акценат, полугласничку вокализацију (сон, дењ), наставак -ме у I. л. мн. глаголских облика (носиме), развијање постпозитивног члана (мужов).

Бројне су, међутим, и особине које овај говор везују за српски језик: трородност именица (љући, жене, села), добро чување флексивног датива оба броја именских речи свих семантичких типова, чување генитива једине уз неке предлоге, личне заменице (ја, он, мије), призренско-јужноморавски наставак -ићи (у горанском -ића: кучића).

Некорелативности у судбини појединих гласова и јављање различитих вредности (рука - нарече, сдбице - слубице, сднице - слнице, буха - боха), затим присутност различитих граматичких наставака (дава жени - дава жене, носет - носит, зборет - имаје) указују на различите дијалекатске словенске системе који су ушли у овај говор.

Дијалекатска микродиференцијација горанског говора

Дијалекатска микродиференцијација горанског говора указује на то да је он настао мешавином језичких црта северозападних македонских, шарских српских говора, метохијских говора.

Шарпланинска пашњачка област је највећа на Балканском полуострву. Највећих је ширина и посебно богата травом и водом на подручју Горе⁴⁵. Захваљујући томе Шарпланинска област је густо насељена од средњег века до данас⁴⁶. Због богатих пашњака у Гору је из граничних македонских подручја, посебно у XV и XVI в., стигао већи број усељеника. Тада је

⁴⁵ Лутовац, Милисав, **Гора и Опoље**, Српски етнографски зборник LXIX, САНУ, Београд 1955, стр. 235-237.

Николић, Срећко, **Шарпланинске жупе Гора, Опoље и Средска и њихове границе**, у: **Шарпланинске жупе Гора, Опoље и Средска**, Географски институт „Јован Цвијић” САНУ, Посебна издања 40/1, Београд 1994, стр. 20-21

⁴⁶ Лутовац, Милисав, **Гора и Опoље**, Српски етнографски зборник LXIX, САНУ, Београд 1955, стр. 238-239.

за 140 година становништво Горе петоструко увећано⁴⁷. Усељавање из тог правца, а то значи и језички утицај, настављено је и у каснијим вековима.

Горански говор дијалекатски је издиференциран у три типа (Карта 5.):

- а) Бродски,
- б) Рестелички,
- в) Долоиштански.

Језичке разлике између појединих насеља прате и културолошке, па то упућује не само на хетерогене језичке системе који су ушли у горански говор него и на веће групе присељеника из различитих крајева. У том смислу интересантне су неке сличности са тетовским, гостиварским, дебарским, реканским па и јужнометохијским говорима.

Док бродски и рестелички тип захватају мали број насеља и имају стабилисано стање, долоиштански говорни тип има подтипове према географском положају. Нижа села долоиштанског типа сведоче о томе да је у прошлости тај део Горе преко ополског српског говора (који је истиснут пошто је Ополје врло рано етнички и језички арбанизовано) имао везу са јужнометохијским говором. До виших села је стизао снажнији талас присељеника са југа, па се овај део Горе – који је низом диференцијалних црта долоиштански говор – налази између говора села око Драгаша, с једне стране, и говора Брода, Рестелице и Крушева, с друге.

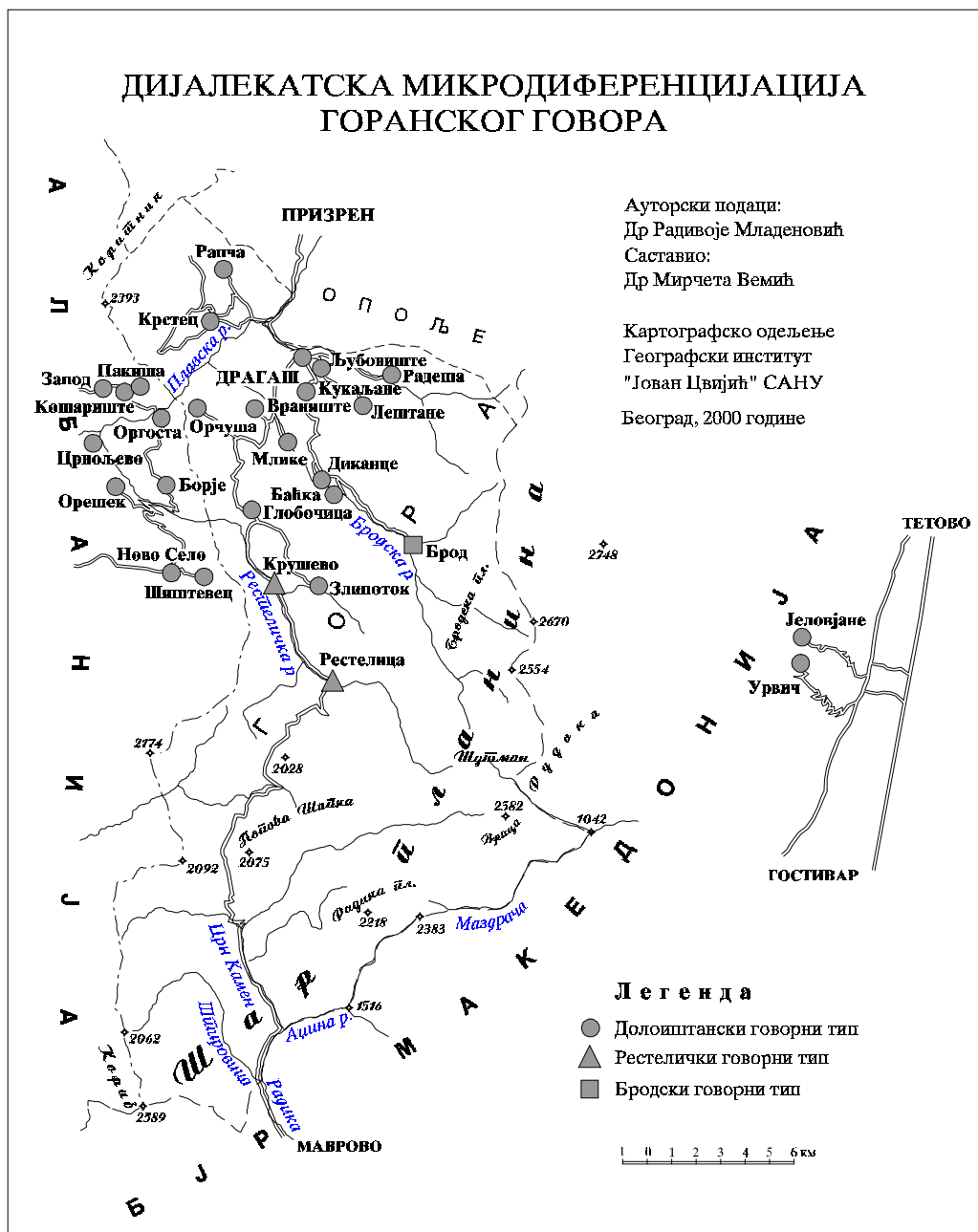
Ономастика Горе у светлу етничких и језичких пројимања

Ономастички материјал Горе посведочен је у различитим епохама. Први поуздан помен са именима насеља и њиховим међама је повеља манастира Светих арханђела код Призрена, којим цар Душан 1348. године оснива манастир и даје му многа насеља у посед. Топонимија поменута у Повељи највећим делом сачувана је до данас, што говори о континуитету горанског становништва. Топонимија поменута у Повељи највећим делом је српска⁴⁸, што је свакако од значаја за утврђивање језичког система у Гори средине XIV в.

У најстаријем познатом турском поименичном попису који залази у српске земље (КР 1452/55, оригинал у BVA, Maliye 12), пописани су и предели од Паштрика до јужног дела Шар планине. Део овог пописа је и Нахија Гора. Материјал забележен у овом турском споменику јасно показује да је именослов Горе из средине XV в. српски, а од албанских имена забеле-

⁴⁷ Пешикан, Митар, *Стара имена из доњег Подримља*, у: *Ономатолошки прилози VII*, САНУ, 1986, стр. 81-88.

⁴⁸ Пешикан, Митар, *О прошлости Горанаца*, у: *НИН (Недељне информативне новине)* 1985. г., бр. 1783/2.

Карта 5. Дијалекатска микрo диференцијација горанског говора

жени су, по једном, *Ђин* и *Ђон*⁴⁹. Поредићи имена у Гори са српским и македонским узорцима, Митар Пешикан убедљиво показује знатну удаљеност именослова Горе од македонских, а знатну подударност са српским моделима.

Творбена прерада и експанзивност скраћених имена, што карактерише македонски ономастикон XV в., није значајније захватила именослов Горе онога времена⁵⁰. Скраћена имена на *-o* у Гори XV в. ређа су од оних на *-a*, што упућује на везу Горе са Метохијом у којој доминирају имена на *-a*⁵¹. Данашње стање у именослову Горе указује на то да су се после XV в. са оближњих северозападних македонских територија ширила скраћена мушка имена на *-o* и *-e*, тако да у Гори сада доминирају двосложна имена на *-o*, затим хипокористици на *-e* и *-бе*.

На уједначавање горанског именослова, али и говора, са западно македонским после XV в. утицала је исламизација и албанизација неких оближњих области. “По грађи из XV века без албанских насеља су били на српској страни Гора, а на македонској вилајети Горњи Дебар, Кичево, Тетово (са Пологом, Гостиваром) и Скопље, док је предео Река (око речице Радике под Корабом) имао мешовити живал”⁵². После ране исламизације и албанизације Опоља словенска Гора упућена је према Горњем Дебру, Пологу, Гостивару и Тетову, словенским православним хришћанским областима. Из тог правца, у тим околностима, не само са присељеницима, вршило се уједначавање горанског именослова са оним са оближњих западно македонских области.

О евентуалној присутности влашког етничког елемента у Гори сведоче неки топоними и трагови у антропонимима. Тако се јављају топоними: Влашка, Влашки поток, Лдшки пут, Барбула. У антропонији родовска имена: Јанкулофци, Чучуљефци, Мандакофци, Ренда, Бајмакофци, Зиза (чије је друго име Куцовласи).

Присутност етнички маркираног топонима сведочи о присутности Влаха у Гори, али и о томе да се они језички и етнички разликују од већинског словенског горанског становништва.

Иако у горанском говору нема трагова источнословенског рефлекса *-шт*, *-жд* (< **tj*, **dj*, **kt*'), посведочени су ретки топоними са *-шт*: Бабин-*неш* („каменит, кршевит предео”), име села *Шиштевац* (потврђено у

⁴⁹ Пешикан, Митар, *Стара имена из доњег Подримља*, у: *Ономатолошки прилози VII*, САНУ, 1986, стр. 74.

⁵⁰ Пешикан, Митар, *Стара имена из доњег Подримља*, у: *Ономатолошки прилози VII*, САНУ, 1986, стр. 75.

⁵¹ Пешикан, Митар, *Стара имена из доњег Подримља*, у: *Ономатолошки прилози VII*, САНУ, 1986, стр. 79.

⁵² Пешикан, Митар, *Стара имена из доњег Подримља*, у: *Ономатолошки прилози VII*, САНУ, 1986, стр. 94.

XIV в. као Сиштевџ). Ови топ., као и топ. Глобочица, са очигледним негоранским ликом (у горанском је *дубоко*) могу сведочити или о затченом или о пренетом топониму.